

УДК 330.131.7.001:336.717.003.13

Фостолович В.А.,
доцент кафедри міжнародної економіки
Семенова К.В.
Вінницький національний аграрний університет

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ РІВНЯ РИЗИКІВ ПРИ ВИЗНАЧЕННІ ЕФЕКТИВНОСТІ БАНКІВСЬКИХ ОПЕРАЦІЙ

Постановка проблеми. Здійснення будь-якої господарської діяльності супроводжується ризиками різних видів і форм прояву. Як правило, ризик викликає невпевненість в очікуваному результаті. При прийнятті управлінських рішень важливо усунути фактор невизначеності із включенням величини ризику в запланований результат на передінвестиційній стадії, особливо при прийнятті рішень у системі банківського бізнесу. Ризикованість банків пов'язана з характером їх діяльності, тому що вони працюють, в основному, з позичковим капіталом, тобто жодна банківська операція не може вважатися вільною від ризику. Зміна рівня ризику впливає на багато показників, які характеризують діяльність банківської сфери, зокрема її ефективність.

Для того, щоб запобігти негативних наслідків від банківського ризику, необхідно здійснити пошук відповідних критеріїв і методів оцінки ризику та забезпечити стабільність банківської системи, а також її основних складових.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Потреба в оцінці ризиків та врахування їх у діяльність банків зростає щоденно. Над вирішенням даного питання працює багато науковців та практиків, зокрема: О.В. Дзюблук, О.В. Васюренко, Л.О. Примостка, І.А. Бланк, В.В. Вітлінський, О.І. Кіреєв, О.С. Полетаєва та ін. Проте, на даний час не в повній мірі розроблено методику оцінки рівнів ризику за групами специфічних операцій діяльності підприємств банківської сфери та не обґрунтовано моделі їх використання та врахування при прийнятті управлінських рішень. Тому необхідним є розробка алгоритму врахування таких показників у результаті діяльності банківських установ.

Постановка завдання. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування потреби в оцінці рівня ризику, розробка методики виявлення і оцінки ризиків в бізнесі підприємств банківської сфери та врахування їх при прийнятті рішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. У ринкових умовах ефективність функціонування домогосподарств в значній мірі залежить від доступності джерел фінансування їх діяльності. Одним із таких джерел виступає банківське кредитування. За даними досліджень стану кредитування домогосподарств в Україні, відмічено збільшення обсягів кредитування домогосподарств (табл. 1). Його величина станом на кінець січня 2013 року становила 188 млрд. грн., із темпом приросту – 5,9% до річного обсягу, тоді як на кінець грудня 2012 року – 6,8%, що на 0,9% менше базового періоду [6].

Таблиця 1

Динаміка кредитування домашніх господарств за валютами у грудні 2012-січні 2013 рр.*

Валюта	грудень 2012 року		січень 2013 року	
	залишки на кінець періоду, млрд. грн.	зміна в річному обчисленні, %	залишки на кінець періоду, млрд. грн.	зміна в річному обчисленні, %
Усього	187,63	-6,8	188,27	-5,9
гривня	102,69	18,5	104,34	19,3
долар США	81,09	-26,1	80,09	-25,6
євро	2,06	-19	2,1	-19,1
інші валюти	1,79	-22,3	1,74	-25,3

* Інформацію підготовлено за даними грошово-кредитної статистики, що складається на підставі статистичної звітності банків України

Джерело: [6]

Також зазначимо, що за 8 місяців 2012 р. банківська система вийшла на позитивні показники рентабельності капіталу та активів і отримала 2,3 млрд. грн. прибутку. Але гальмування економічної активності стримувало зростання попиту на кредити. З 2009 до 2013 року частка прострочених кредитів збільшилася майже на 4%, що засвідчує збереження високих рівнів ризиків банківської системи. Велика кількість прострочених кредитів може привести банк до банкрутства. За збереження низького рівня економічної активності у 2013 р. збережеться низька якість ресурсної бази та активів банків, що посилить залежність вітчизняної банківської системи від підтримки з боку НБУ та

материнських компаній. За даними наших досліджень відмічено, що для банківської сфери основним критерієм економічної ефективності є співвідношення витрат банку та випуску послуг.

На ефективність функціонування банківської системи впливає низка внутрішніх та зовнішніх чинників (рис. 1).

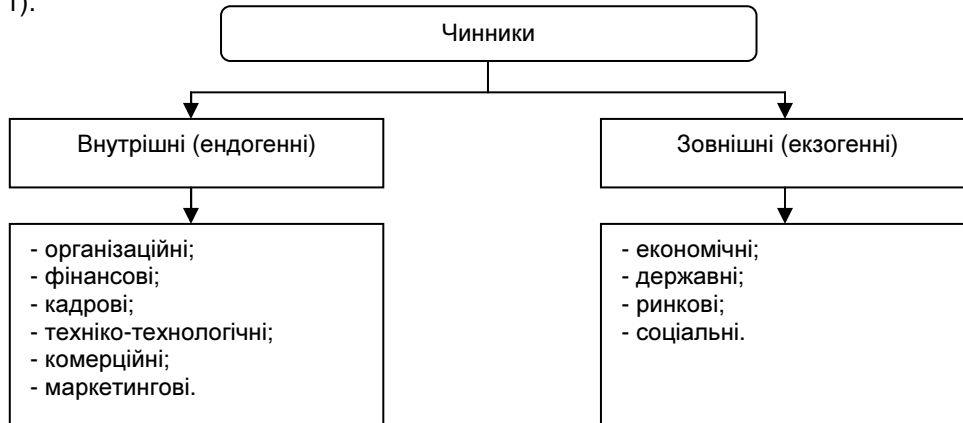

Рис. 1. Чинники, що впливають на ефективність функціонування банківської системи
Джерело: власна розробка

Рівень ефективності банків залежить від структури власності в банківському секторі, основних змін в операційній діяльності, питомої ваги банків на ринку депозитів та капіталізації банків [1]. Сутність категорій ефективності банківської діяльності полягає у розв'язанні таких конфліктних цілей, як одержання оптимального прибутку, підтримання діяльності на достатньому рівні ліквідності, забезпечення надійності (мінімізація ризиків) за умови забезпечення належного виконання функцій, покладених на банківську систему.

Для проведення досліджень різних об'єктів в банківській діяльності доцільно використовувати аналіз, методика проведення якого являє собою сукупність аналітичних способів і правил вивчення діяльності банку. Методом даного аналізу є комплексне органічно пов'язане дослідження діяльності комерційного банку з використанням статистичних, економіко-математичних, облікових та інших способів обробки інформації [4]. Комплексний аналіз банківської діяльності представлений на рис. 2.

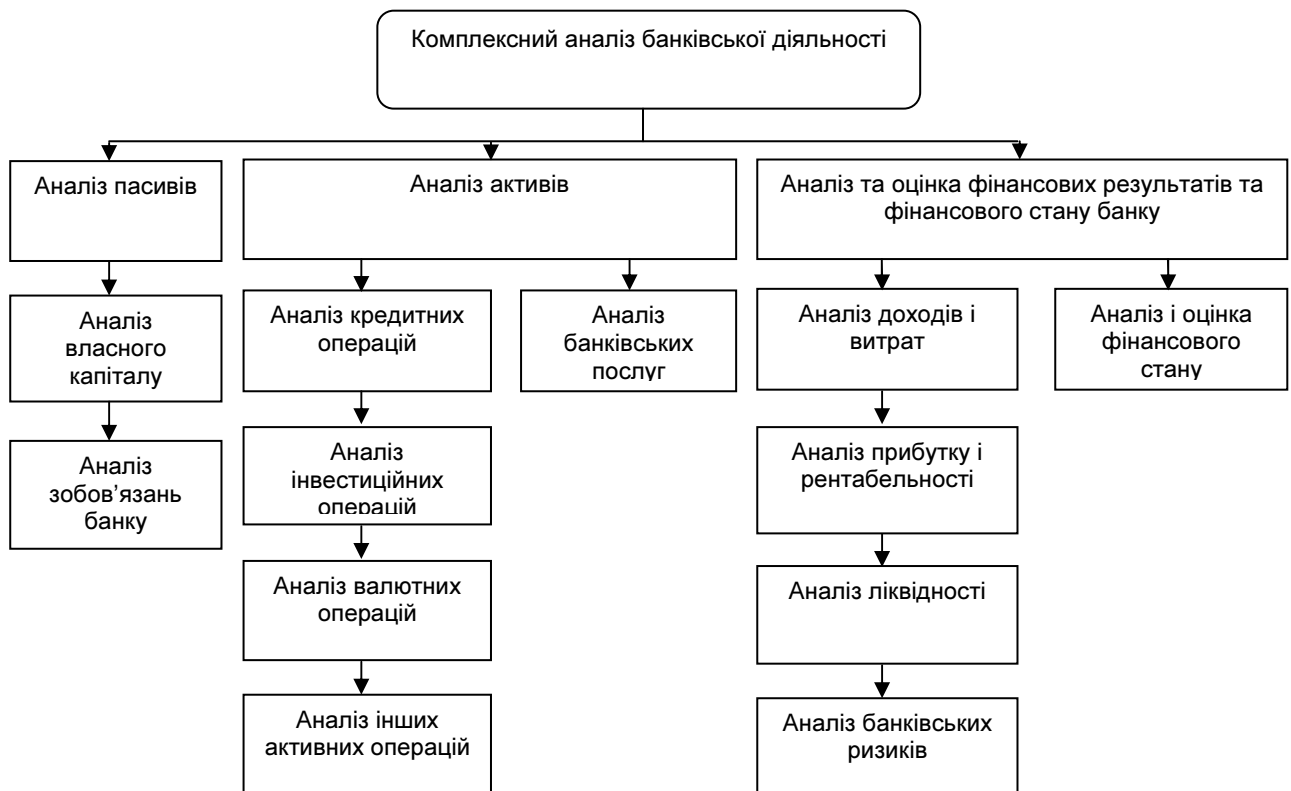

Рис. 2. Комплексний аналіз ефективності діяльності банку

Джерело: [4]

При аналізі загальної ефективності банківської діяльності для її оцінки розраховують показники ефективності за результатами діяльності банку за рік.

Оцінюючи ефективність діяльності банку слід враховувати такий фактор як ризик. Ризик дуже часто називають зростаючою функцією часу. Якщо ресурси розміщуються на тривалий строк, кредитор повинен одержати винагороду за те, що взяв на себе ризик часу. А отже, ризик визначається базовою або безризиковою ставкою і премією за ризик.

Оскільки процес отримання доходів завжди наражається на певний ризик, то під час аналізу постає проблема адекватної оцінки ризикованості діяльності банку. Узагальнюючою характеристикою ризику слід вважати співвідношення власних та залучених коштів банку, яке свідчить про рівень забезпечення залучених коштів власним капіталом банку.

Для визначення ризику, використовуються різні методики, однією з яких є методика декомпозиційного аналізу. У даному методі показником ризику банку слугує мультиплікатор капіталу (МК), що визначається як відношення середніх активів (А) до власного капіталу банку (К) виражене у відсотках. Чим вищим є значення мультиплікатора капіталу, тим вищим буде й ризик. У банківській діяльності межі діапазону зміни мультиплікатора капіталу не можуть бути довільними і регулюються органами нагляду [5].

Якщо ефективність роботи банку знижується, то для забезпечення бажаного рівня прибутковості капіталу необхідно погодитись на більший ризик – збільшити відношення активів до капіталу.

Одним із головних ризиків у діяльності банківської сфери є кредитний ризик [2]. Для оцінки рівня ризиків банку використовуються нормативи ризику, встановлені для комерційних банків Національним банком України відповідно до Постанови Правління Національного банку України від 28 серпня 2001 року № 368 «Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні» [3]. Нормативи кредитного ризику нами згруповано та представлено схематично на рис. 3.

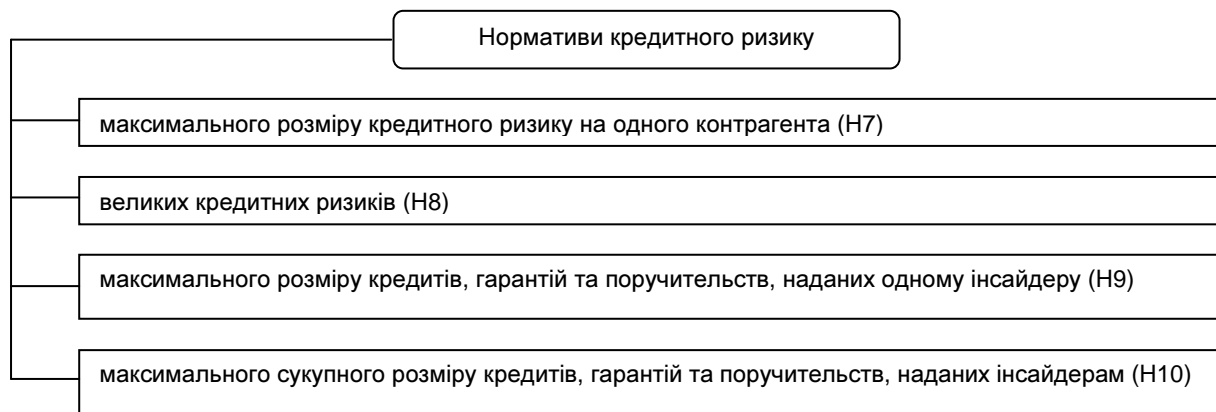

Рис. 3. Нормативи кредитного ризику

Джерело: власна розробка

Зважаючи на високий рівень ризикованості банківського бізнесу, у більшості розвинених країн наукова думка працює над удосконаленням інструментарію та пошуком нових підходів до вирішення проблеми ефективності на основі питання «прибутковість – ризик», одним з яких є підхід RAPM – це показники, які узагальнено називаються вимірниками, що враховують ризик для співставлення безризикових та ризикових проектів.

Методологія RAROC стала однією із найбільш поширених моделей зазначеного підходу як модель оцінки фінансового ризику та потреби в капіталі на рівні окремих напрямів бізнесу та банку в цілому, що отримала назву скоректована на ризик рентабельність капіталу.

Сутність розрахунку RAROC можна представити у вигляді відношення:

$$\text{RAROC} = \frac{\text{очікувана віддача від інвестицій}}{\text{економічний капітал}} \quad (1)$$

Очікувана віддача від інвестицій – це дохід, який може бути отриманий від інвестицій за вирахуванням очікуваних втрат.

Економічний капітал розглядається як необхідний резерв, буфер, захист від криз. Економічний капітал повинен бути достатнім, щоб компанія змогла подолати всі види ризиків: ринкових, кредитних, операційних, валютних і т. п.

На сьогоднішній день в умовах нестабільного стану ринкової економіки є надзвичайно важливими дослідження та впровадження заходів, які допомогли б досягти мінімізації та захисту від ризиків банку. Так, основа успішної діяльності банку – визначення прийняттого рівня ризиків (табл.2), постійний контроль та управління ними.

Таблиця 2

Характеристика нормативів кредитного ризику*

Назва нормативу кредитного ризику	Формула для розрахунку	Нормативне значення
Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7)	$H7 = \left(\frac{Зс}{РК} \right) * 100\%$	не повинне перевищувати 25%
норматив великих кредитних ризиків (Н8)	$H8 = \frac{Ск}{РК}$	не повинне перевищувати 8-кратного розміру капіталу банку
Норматив максимального розміру кредитів, гарантій і поручительств, наданих одному інсайдеру (Н9)	$H9 = \frac{СВПЗ_1}{СК}$	не повинне перевищувати 5%
Норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н10)	$H10 = \frac{СВПЗ_n}{СК}$	не повинне перевищувати 40%

*Примітка: Зс – сукупна заборгованість щодо одного контрагента;
 СВПЗ₁ – сума вимог та позабалансових зобов'язань щодо одного інсайдера;
 СВПЗ_n – сукупні вимоги та позабалансові зобов'язання щодо усіх інсайдерів;
 СК – статутний капітал банку;
 РК – регулятивний капітал банку;
 Ск – сума великих кредитних ризиків.
 Джерело: власна розробка

Управління ризиками у банку здійснюється на різних рівнях відповідно до повноважень, визначених Статутом банку та внутрішніми положеннями.

Основним завданням управління є розробка та впровадження в банку комплексної системи ризик-менеджменту, організаційне та функціональне забезпечення якої вмщує такі аспекти:

- виявлення ризиків з використанням уніфікованих визначень. Ця сукупність ризиків формує підґрунтя для прийняття управлінських рішень;
- вимірювання ризику на підставі уніфікованих факторів оцінки;
- управління ризиками з визначенням адекватних механізмів управління та контролю за допомогою відповідних систем банку;
- протидія спрямуванню великих ресурсів у сфери підвищеного або зростаючого ризику, відповідно до стратегії банку [8].

Також відмітимо, що у банківській сфері управління над ризиками відбувається за наступних операцій: використання принципу зважених ризиків; здійснення систематичного аналізу фінансового стану клієнтів банку; здійснення систематичного аналізу платоспроможності і кредитоспроможності банку; застосування принципу поділу ризиків; рефінансування кредитів; проведення політики диверсифікації; страхування кредитів і депозитів; хеджування валютних операцій; збільшення спектру здійснюваних операцій.

В умовах обмежених можливостей нарощування ресурсної бази на внутрішньому ринку і негативних подій на світових фінансових ринках, зберігається висока чутливість банківського сектора до індивідуальних ризиків, які також впливають на банківську сферу діяльності. Відмітимо, що для проведення оцінки рівня індивідуального кредитного ризику розраховують кредитоспроможність позичальника на основі аналітичних процедур [7].

Висновки з даного дослідження. Отже, рівень ризику завжди повинен бути в центрі уваги кредиторів, так як він негативно впливає на економічну діяльність банків, ефективність яких визначається за відповідними методиками. Володіючи інформацією про його величину, кредитний ризик можна мінімізувати. Для цього необхідно впроваджувати певні способи захисту від кредитного ризику: диверсифікація позик; постійний контроль банку за станом справ позичальника та прийняття попереджувальних заходів щодо захисту своїх інтересів; установлення лімітів; резервування; сек'юритизація активів.

Література

1. Про банки і банківську діяльність. – Закон України № 2121-III від 17.01.2001 р. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/872-12>.
2. Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання діяльності банків. – Закон України № 3024-VI від 15.02.2011 р. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3024-17>.

3. Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні. – Постанова Правління Національного банку України від 26.09.2001 р. № 841/6032 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>.
4. Герасимович А.М. Аналіз банківської діяльності : підручник / А.М. Герасимович, М.Д. Алексеєнко, І.М. Парасій-Вергуненко. – К. : КНЕУ, 2004. – 599 с.
5. Мещеряков А.А. Організаційно-технологічні аспекти підвищення ефективності функціонування комерційного банку: монографія / А.А. Мещеряков. – К. : Наук. Світ, 2006. – 347 с.
6. Статистичні випуски. – Кредити та депозити домашніх господарств, Грудень 2012 р. – Січень 2013 р. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57420.
7. П'ятаченко О.П. Інтелектуалізована оцінка кредитоспроможності позичальника / О.П. П'ятаченко // Фінанси України. – 2004. – № 6. – С. 67-85.
8. Парасій-Вергуненко І.М. Аналіз банківської діяльності: методичний посібник для самост. вивч. дисц. / І.М. Парасій-Вергуненко. – К. : КНЕУ, 2003. – 347 с.

УДК 336.087.3

Катроша Л.В.,
аспірант¹ кафедри фінансів
ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ»

АУДИТ ЕФЕКТИВНОСТІ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ МЕТОД ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Аудит ефективності (АЕ) використання державних коштів останнім часом набуває усе більшої значимості в Україні як самостійний метод державного фінансового контролю (ДФК), який, на відміну від інших контрольних методів, дає змогу встановити ефективність використання бюджетних ресурсів та результативність досягнення поставлених державою цілей. У деяких розвинених країнах питома вага АЕ у загальній кількості перевірок контрольних органів досягає до 50%.

Батьківщиною сучасної форми аудиту адміністративної діяльності є Швеція, де в середині 60-х рр. ХХ ст. аудит виник на основі теорії «трьох Е», які характеризували стан управління публічними ресурсами: економію (economy), ефективність (efficiency), результативність (effectiveness).

На законодавчому рівні АЕ в Україні набуває поступової регламентації. У Стратегії розвитку системи державного контролю, що здійснюється органами виконавчої влади, передбачено запровадження АЕ як нової і перспективної форми контролю. Згідно з нормами Бюджетного кодексу України, контроль за ефективним використанням коштів державного та місцевих бюджетів на усіх стадіях бюджетного процесу здійснюють Рахункова палата та Державна фінансова інспекція України. Актуальність застосування АЕ як пріоритетного методу контролю підкріплюється і з впровадженням Концепції застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі. Зараз АЕ використання державних коштів набуває особливого значення та вагомості у сфері державних закупівель, у яких зосереджена значна видаткова частина бюджету.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематиці впровадження АЕ у практику контролюючих органів присвячено доволі багато наукових праць, зокрема праці Р. К. Арикбаєва, П. Ю. Буряка, О. О. Колчєєвої, А. Н. Кондаурової, В. Г. Панскова, Н. І. Рубан, А. Н. Сауніна, І. Б. Стефанюка та ін.

Проте увага вчених у межах означених праць концентрується переважно на функціональному потенціалі АЕ, особливостях його визначення та методології проведення у сфері державного фінансового контролю. При цьому недостатньо розкритими залишаються питання використання АЕ у більш вузьких, підконтрольних системах, насамперед у системі державних закупівель.

Постановка завдання – обґрунтувати доцільність застосування АЕ як перспективного методу контролю у системі державних закупівель України, виходячи з особливостей його сутності та класифікації.